

UVELJAVLJANJE BIBLIOTEKARSKE STROKE
NA SLOVENSKEM

(Kratek oris)

Branko Berčič, Pedagoška akademija, Ljubljana

UDK 02(497.12)(091)

BERČIČ Branko: Uveljavljanje bibliotekarske stroke na Slovenskem. (Kratek oris.) Knjižnica, Ljubljana, 27 (1983) 1-4, str. 5-18.

V kratkem orisu so razvojno prikazana organizacijska in strokovna navodila oziroma predpisi s področja bibliotekarstva, ki so urejali delovanje knjižnic na slovenskem ozemlju v času Avstrije (do leta 1918) in v Jugoslaviji (posebej v letih 1919-1945 in po letu 1945). Obravnavana so predvsem določila in usmeritve, ki zadevajo bibliotekarsko strokovno delo v srednjeveških samostanskih knjižnicah in v javnih znanstvenih, visokošolskih, šolskih, specialnih in splošnih knjižnicah v posameznem obdobju. Ob tem so posebej spremljana prizadevanja slovenskih bibliotekarjev za uveljavljanje lastnih teoretičnih in praktičnih spoznanj in dosežkov na področju bibliotekarske stroke.

UDC 02(497.12)(091)

BERČIČ Branko: Advance and Recognition of Librarianship in Slovenia. (A brief Description.) Knjižnica, Ljubljana, 27 (1983) 1-4, str. 5-18.

This brief description provides a chronological survey of the rules and instructions in the field of librarianship which governed the organization and the professional activities of libraries in Slovene territory under Austria till 1918 and in Yugoslavia before and after 1945. By concentrating on the stipulations and directions concerning the professional work of librarians in the mediaeval monasteries as well as in the research, university, school, special and public libraries, the author pays particular attention to the efforts of Slovene librarians to bring forward their theoretical and practical results and knowledge in the field of librarianship.

I

Najstarejše knjižnice, ki so nastajale po slovenskem ozemlju od sredine 12. stoletja dalje hkrati z ustanavljanjem samostanov posameznih meniških redov, kot npr. pri benediktincih v Gornjem gradu leta 1140, pri cistercijancih v Stični leta 1136 in v Kosta-

njevici leta 1231, pri kartuzijancih v Žičah leta 1164, v Jurkloštru okoli leta 1170 in v Bistri leta 1260 ter drugje, so bile organizirane in urejene po določilih svojih redovnih pravil in v skladu s srednjeveškim meniškim načelom, po katerem je samostan brez knjižnice kakor grad brez orožarne. Poleg določil o pisanju, prepisovanju in branju srednjeveških knjig, so redovna pravila vsebovala tudi navodila o hranjenju knjig in o ravnanju z njimi. Prostor za knjižnico je bil določen najprej v bližini vhoda v cerkev ali v bližini kapiteljske dvorane, pozneje nad zakristijo ali nad kapiteljsko dvorano. Za knjižnico je skrbel menih zakristan. Knjige so bile sprva zabeležene v inventarjih, kasneje v katalogih, in sicer po abecednem redu avtorjev oziroma stvarnih naslovov del ter z oznako formata, števila zvezkov, kraja in časa nastanka. Knjige so menihom izdajali ob določenih dnevih in določenem času, le-ti pa so jih morali skrbno varovati pred poškodbami in so v primeru nerednosti zanje kazensko odgovarjali; knjige so posojali tudi med samostani istega meniškega reda. Z nastajanjem samostanskih šol za vzgojo redovnega naraščanja so v določenih samostanih oblikovali tudi posebne samostanske šolske knjižne zbirke. Obstajale so redovne odločbe o pregledovanju knjižnic, zlasti o izločanju idejno dvomljivih del.

Podobno kot v samostanih so bile urejene knjižnice, ki so bile organizirane pri drugih cerkvenih institucijah (škofije, župnišča) in knjižnice po plemiških dvorcih in gradovih, ki so jih vodili posamezni člani plemiških družin oziroma njihovi uslužbenci. Kako je bila urejena in kako je poslovala knjižnica kranjskih deželnih stanov v Ljubljani, ki jo je bil leta 1569 utemeljil Primož Trubar in so za njen obstoj skrbeli tamkajšnji protestantski šolniki in pridigarji, ni podatkov. V 18. stoletju na Slovenskem delujoče knjižnice znanstvenih akademij oziroma društev pa so se ravnale po vzoru samostanskih in cerkvenih knjižnic.

II

Prvo upravno predpisano strokovno navodilo za delo v knjižnicah, ki je veljalo na slovenskem ozemlju, je najstarejša avstrijska državna bibliotekarska instrukcija iz leta 1778 za organiziranje in delovanje univerzitetnih in licejskih knjižnic. Določala je razvrstitev knjig na sedem glavnih znanstvenih disciplin (teologija, filozofija, pravo, medicina, matematika, zgodovina, filologija) in na njihove podskupine. V vsaki skupini so knjige postavljene od splošnejših do specialnih del, razvrščene so po formatih in imajo lokalno po-

stavitveno oznako o omari, stroki in mestu knjige na polici (npr. III M 5). Knjižnica vodi kot svoj osnovni katalog v obliki knjige sestavljen abecedni katalog, v katerem so zabeleženi podatki o avtorju, naslovu, kraju in letu izida, vezavi in mestu postavitve knjige, in sicer ločeno za avtorska oziroma za anonimna dela ter z možnostjo za dopisovanje novo pridobljenih del, tako da ta katalog služi tudi kot akcesijski katalog. Poleg tega so potrebni še: sistematski katalog s popisom knjig po preglednem sistemu glavnih znanstvenih disciplin in znotraj vsake skupine po abecednem redu del; stvarni katalog z razvrstitvijo del po abecedni besedni oznaki njihove vsebine (snovi); po možnosti tudi razni specialni katalogi kot npr. kronološki, geografski, jezikovni, topografski, tipografski, za redkosti, za posamezne specialne vrste literature isl. Instrukcija določa tudi čas odprtosti ter način uporabe oziroma izposojanja knjig in poslovanja z obiskovalci, ker je koristna uporabnost glavni namen vsake knjižnice.

Po določitih te instrukcije so se morale pri urejanju svojih začetnih fondov in pri organiziranju svojega poslovanja ravnati med drugimi tudi v tistem času ustanavljajoče se licejske knjižnice v Ljubljani, Celovcu in Gorici, vendar se je to odražalo predvsem pri sestavljanju občasnih popisov zbranega knjižničnega gradiva (v Licejski knjižnici v Ljubljani npr. pri popisih iz 1790 in 1803). Samo delno so določila instrukcije vplivala tudi na sestavljanje popisov knjižnic v tem obdobju razpuščenih samostanov, katerih fondi so bili po cesarskih dekretih od 1782 dalje vključevani v deželne študijske oziroma licejske knjižnice in v dunajsko dvorno knjižnico.

Za razvoj bibliotekarske stroke je pomemben dvorni dekret iz leta 1807 o obveznem brezplačnem dostavljanju vseh tiskov, ki jih izdelujejo tiskarji oziroma knjigotržci na območju določene dežele, njeni osrednji knjižnici. Tako je začela prejemati tiske z območja dežele Kranjske licejska knjižnica v Ljubljani, s Koroške licejska knjižnica v Celovcu, s Štajerske licejska knjižnica v Gradcu in z območja Trsta tamkajšnja javna mestna knjižnica. V času francoske zasedbe slovenskih dežel je med leti 1809 in 1813 Licejska knjižnica v Ljubljani prejemala obvezne izvode tiskov s celotnega upravnega območja Ilirskih provinc. Z vrnitvijo avstrijske oblasti je bil spet uveljavljen njihov predpis o obveznem pošiljanju tiskov, med prejemnike pa je bila pozneje uvrščena tudi licejska knjižnica v Gorici, in sicer za tiske s tamkajšnjega upravnega območja.

Leta 1825 je bila sprejeta nova, dopolnjena državna upravna instrukcija za delovanje univerznih in licejskih knjižnic v Avstriji, ki podrobneje ureja njihovo organiziranost in bibliotekarsko stro-

kovno poslovanje. Težišče njenih določil je usmerjeno na pripravo knjižničnih fondov za uporabo, na postopke in ukrepe pri javni uporabi knjižničnega gradiva ter na njegovo dopolnjevanje in izločanje. Predpisuje postavitev knjig po glavnih znanstvenih skupinah in podskupinah, ločitev rokopisnih knjig od tiskanih, lokalno signaturo in lokalni repertorij (pregled) signatur ter vodenje osnovnega kataloga, kartotečnega splošnega abecednega kataloga, splošnega znanstvenega (sistematičnega) kataloga ter dodatnih (popolnih, delnih) specialnih stvarnih katalogov glede na vrsto, vsebino ali provenienco knjižničnega gradiva. Posebej določa pogoje in ukrepe za zaščito knjižničnega gradiva, potrebna znanja in položaj posameznih vrst knjižničnih delavcev ter upravno poslovanje knjižnice.

Instrukcija je usmerjala in vplivala na organizacijsko in bibliotekarsko strokovno poslovanje licejskih oziroma poznejših deželnih študijskih knjižnic, ki so na slovenskem ozemlju delovale v Ljubljani, v Celovcu in v Gorici, kakor tudi na poslovanje javne mestne knjižnice v Trstu in licejske knjižnice v Gradcu, ki je pokrivala slovenski del štajerskega deželnega območja. Vendar je zaradi skromnih materialnih in kadrovskih pogojev, v katerih so knjižnice delovale, uvajanje in uveljavljanje navodil nove bibliotekarske instrukcije potekalo zelo počasi in je trajalo dalj časa (v Licejski knjižnici v Ljubljani npr. do leta 1853), vse knjižnice pa se tudi niso natančno ravnale po njih. Tako je bibliotekar Licejske knjižnice v Ljubljani Matija Čop npr. izdelal specialni vzorec kartotečnega lista, ki je obveljal vse do leta 1918. Sicer pa sta kot osnovno vodilo za delo v univerznih in licejskih oziroma študijskih knjižnicah veljala priročnika J. G. Seizingerja o knjižničarski tehniki (Leipzig 1855) in o teoriji in praksi bibliotekarstva (Dresden 1863).

Istega leta 1825 je bilo s posebnim dvornim dekretom dovoljeno ustanavljanje manjših knjižnic pri gimnazijah v tistih krajih, kjer ni bilo univerze ali licejske knjižnice, kar pa na slovenskem ozemlju ni prihajalo v poštev; npr. v Celju, Mariboru in Novem mestu. Za uveljavljanje bibliotekarske stroke na področju naših šolskih knjižnic je pomembna šele ministrska organizacijska uredba o gimnazijah in realkah iz leta 1849, ki v teh šolah uvaja delovanje učiteljske (profesorske) in šolarske (dijaške) knjižnice. Vendar govori uredba samo o vodenju takšne šolske knjižnice, o vsebinskem oblikovanju njenih knjižnih fondov in o pravici do uporabljanja knjižnice, nima pa nobenih navodil o postavitvi in hranjenju knjig, razen zelo splošne določbe o izdelavi knjižničnih inventarjev in katalogov. Strokovna navodila o ureditvi in poslo-

vanju so šolske knjižnice dobile šele s kratkim priročnikom E. Förstemanna (Nordhausen 1865). Na podlagi šolske uredbe iz leta 1849 in tega strokovnega priročnika se je uvajalo bibliotekarsko strokovno poslovanje tudi v ustanavljajoče se gimnazije in realke na slovenskem ozemlju, med katerimi so se kvalitetneje razvijale zlasti profesorske knjižnice na šolah v Celju, Celovcu, Gorici, Idriji, Kočevju, Kranju, Ljubljani, Mariboru, Novem mestu in Trstu.

Leta 1869 je bil sprejet zakon o ustanavljanju učiteljskih knjižnic za vsak šolski okraj in leta 1870 uredba o ustanavljanju knjižnic v osnovnih šolah, obe pa sta bili leta 1871 dopolnjeni z odlokom o namenu, nalogah, oblikovanju fondov in poslovanju teh knjižnic. Glede strokovnega poslovanja je za obe vrsti knjižnic določeno označevanje knjig s tekočo številko, vodenje knjižničnega kataloga s podatki o dnevu prejema, naslovu, avtorju in načinu nabave knjige, dopuščena je postavitev po znanstvenih skupinah ali na kak drugi način, predpisano je označevanje lastništva, način hranjenja ter postopek za izposojanje knjig in za evidenco nad njimi. Vsaka osnovna šola mora dobiti prepis knjižničnega kataloga okrajne učiteljske knjižnice in letnih poročil o njenih novih pridobitvah. Leta 1874 je bila sprejeta še vsebinsko skoraj enaka uredba o knjižnicah na učiteljiščih, 1875 pa dopolnilna uredba o šolskih knjižnicah z ostrejšimi kriteriji in postopki pri dopolnjevanju njihovih knjižnih fondov. Tudi vse navedene šolske knjižnice so se pri bibliotekarskem strokovnem delu ravnale po Förstermannovem priročniku iz leta 1865. Med njimi so se na Slovenskem, kvalitetneje razvijale knjižnice na nekaterih učiteljiščih in nekatere okrajne učiteljske knjižnice kot npr. v Beljaku, Celju, Črnomlju, Gorici, Idriji, Kočevju, Lenartu, Ljubljani, Ljutomeru, Logatcu, Mariboru, Novem mestu, Postojni, Ptuj, Ribnici, Slovenski Bistrici idr.

Z navedenimi avstrijskimi upravnimi predpisi in ob uporabi priporočenih bibliotekarskih strokovnih priročnikov so bili v 19. stoletju postopoma postavljeni prvi temelji za organiziranje splošnih znanstvenih in vseh vrst šolskih knjižnic (po njih vzorcu pa tudi prvih strokovnih ter društvenih in javnih ljudskih knjižnic) ter dane osnove za začetek uvajanja bibliotekarske stroke na Slovenskem. Družbeni pogoji politične, nacionalne, materialne in izobrazbene narave so seveda vplivali, da je tekel razvoj knjižničarstva sorazmerno počasi in da se je v bibliotekarsko strokovno delo vključevalo skromno število poklicnih in nekaj več ljubiteljskih, preko delovne prakse bolj ali manj strokovno usposobljenih knjižničarskih delavcev. Poklicni bibliotekarji so bili sprva predvsem

srednješolski in visokošolski profesorji z znanjem tujih jezikov, po letu 1874 pa so morali obiskovati šolo za arhivarje, bibliotekarje in muzealce na Inštitutu za avstrijsko zgodovino dunajske univerze in opraviti zaključni izpit.

Čeprav v skromnih organizacijskih in kadrovskih pogojih, je ta začetni razvoj bibliotekarske stroke na Slovenskem že navrgel nekaj člankov in znanstvenih prispevkov k zgodovini slovenskega knjižničarstva (Peter Bohinjec, Etbin H. Costa, Anton Koblar, Jurij Kosmač, Peter Radics, Konrad Stefan, Viktor Steska, Avgust Žigon), prve bibliografije (Etbin H. Costa, Matija Čop, Karel Glaser, Josip Marn, Rajko Perušek, Marko Pohlin, Fran Simonič, Janko Šle-binger, Ivan Tomšič, Avgust Žigon), nekaj tehtnejših prispevkov o javnih ljudskih in o društvenih knjižnicah (Josip Breznik 1905, Franc Kotnik 1906) ter osnovna navodila o organiziranju in poslovanju manjših in večjih ljudskih knjižnic (Albin Pleško in Prosveta 1908) in o rabi javnih znanstvenih knjižnic (Joža Glonar 1912). Objavljenih je bilo tudi večje število samostojnih ali drugače publiciranih seznamov oziroma katalogov posameznih društvenih, splošnih javnih, knjigotrških izposojevalnih, srednješolskih in okrajnih učiteljskih knjižnic, ponekod z osnovnimi navodili za uporabljanje knjižnice in s kronističnimi pregledi njenega razvoja ob določenih jubilejih.

III

Po prvi svetovni vojni je bilo v Jugoslaviji s področja bibliotekarstva z državnimi upravnimi predpisi najprej regulirano nadaljnje obvezno dostavljanje tiskov iz Slovenije (1918) oziroma iz vse Jugoslavije (1919, 1925) tudi določenim knjižnicam v Sloveniji. To pravico je v celoti dobila Državna (študijska) biblioteka v Ljubljani, samo v letih 1919—1925 pa jo je imela tudi Študijska knjižnica v Mariboru. Drugi predpisi so obravnavali predvsem organiziranje določenih knjižnic oziroma nekaterih vrst knjižnic. Tako je dotedanja ljubljanska licejska oz. študijska knjižnica leta 1919 postala Državna študijska knjižnica, bila leta 1921 preimeno-vana v Državno biblioteko ter leta 1938, na osnovi zakona o univerzah iz leta 1930 in univerzitetne uredbe iz leta 1931, postala Univerzitetna biblioteka v Ljubljani, ki deluje kot splošna uni-verzna in znanstvena knjižnica in kot narodna (ne nacionalna, marveč v smislu srbskega jezika pojmovana, vsemu ljudstvu do-stopna javna) knjižnica, ki širi med ljudmi višjo izobrazbo in zbira vse knjige o narodu in državi, njeno organizacijo in delovanje pa naj podrobneje uredi zakon o knjižnicah. Oba visokošolska pred-

pisa sta organizacijsko urejala tudi ustanavljanje univerznih seminarских in zavodskih knjižnic. V letu 1929 sprejeti zakoni o narodnih (ljudskih), srednjih in učiteljskih šolah so načelno predpisovali, da se v vsaki teh šol organizirata učiteljska (profesorska) in šolarska (dijaška) knjižnica ter da lahko učiteljske (profesorske) knjižnice pod določenimi pogoji opravljajo tudi funkcijo javne ljudske knjižnice, v večjih mestih pa se lahko ustanovljajo posebne strokovne knjižnice za profesorje vseh srednjih šol. Že leta 1920 (s spremembami v letih 1931 in 1932) je prosvetno ministrstvo izdalo uredbo s pravili za narodne (ljudske) knjižnice in čitalnice, ki so opredeljevala samo njihovo kulturno-prosvetno funkcijo, upravno vodenje in možnosti finančnega vzdrževanja ter določala učitelje za njihove odgovorne knjižničarje. Podrobnejša določila o organiziranju vseh knjižnic, dopolnjevanju knjižnih fondov, njihovi strokovni ureditvi in poslovanju ter uporabljanju in materialnem vzdrževanju knjižnic pa so bila prepuščena urejanju z dodatnimi upravnimi predpisi, pravili in priporočili in z jugoslovanskim zakonom o knjižnicah.

Več let potekajoča prizadevanja strokovne organizacije jugoslovanskih knjižničarskih delavcev (ust. 1931) za izdajo jugoslovanskega zakona o knjižnicah niso bila uresničena. Uradno so bila leta 1938 uveljavljena samo pravila o inventarizaciji fondov v knjižnicah srednjih, učiteljskih in meščanskih šol. Tako je vse bibliotekarsko strokovno delo še naprej potekalo po nekdanjih avstrijskih bibliotekarskih uredbah in strokovnih usmeritvah. Od leta 1919 je v Državni študijski oz. Univerzitetni biblioteki v Ljubljani bibliotekar Joža Glonar uvedel po t. i. pruskih instrukcijah (izdane leta 1899 za knjižnice na Pruskem, dopolnjene v letih 1909, 1915 in pozneje) prirejeno abecedno katalogizacijo in vodenje abecednega kataloga ter izdelavo stvarnega kataloga v kartotečni obliki in zamenjavo lokalne signature z razvrščanjem knjig po tekoči številčni signaturi (numerus currens). Prakso bibliotekarskega strokovnega dela, ki je bila uveljavljena v osrednji slovenski knjižnici, so prevzemale tudi vse druge poklicne in ostale knjižnice po Sloveniji. Za poklicno opravljanje bibliotekarskih strokovnih del je po letu 1918 moral imeti bibliotekar v znanstveni knjižnici doktorat znanosti oziroma diplomu fakultete in profesorski, pozneje strokovni izpit, za tehnično knjižničarsko delo pa srednjo šolo. Sicer pa so se maloštevilni bibliotekarski strokovni kadri oblikovali predvsem ob praktičnem delu v knjižnicah.

Tik pred začetkom druge svetovne vojne je Avgust Pirjevec, bibliotekar Univerzitetne biblioteke v Ljubljani, objavil prvi slovenski bibliotekarski strokovni priročnik *Knjižnice in knjižni-*

čarsko delo (Celje 1940). V njem celovito obravnava razvoj knjižničarstva ter sočasna spoznanja o strokovnem delu na področju bibliotekarstva, in sicer: pregled zgodovinskega razvoja knjižnic, znanstveno razčlenjenost in socialno funkcijo modernih knjižnic, delo v znanstveni in v javni ljudski knjižnici, tipologijo bralcev, razvoj knjižnic na Slovenskem, obsežna in izčrpna navodila za strokovno poslovanje knjižnice s poglavji o nabavi knjig, ureditvi knjižnice, inventariziranju, signiranju, imenskem katalogu in katalogizaciji, stvarnih (sistematskih in geselskih) katalogih in o tehniki izposojanja ter poglavja o knjižnični stavbi, prostorih in opremi, statistiki v knjižnicah, posebnih skupinah knjižnic (podeželske, potujoče, stalne, osrednje, šolske, mladinske) in o bibliotekarski zakonodaji. S Pirjevčevim priročnikom je slovenska bibliotekarska veda dosegla pomembno znanstveno uveljavitev, v strokovnem smislu pa raven bibliotekarstva v takrat vodilnih evropskih deželah.

V času med obema svetovnima vojnama je bilo objavljenih v raznih zgodovinskih, periodičnih in jubilejnih publikacijah že večje število strokovnih člankov in znanstvenih razprav, ki obravnavajo določena vprašanja bibliotekarske stroke kot npr. iz zgodovinskega razvoja slovenskega knjižničarstva (Fran Erjavec, Janko Glazer, Joža Glonar, Franc Ilešič, France Kidrič, Cene Kranjc, Melita Pivec-Stele, Ivan Vrhovnik), o problematiki univerzitetne knjižnice (Joža Glonar, France Kidrič, Melita Pivec-Stele, Jože Plečnik in France Stele), o bibliotечnem zakonu (Avgust Pirjevec), o srednjeveških rokopisnih fondih (Milko Kos) ter številne bibliografije (Franjo Baš, Marja Boršnik, Anton Dokler, Janko Glazer, France Kidrič, Dragotin Lončar, Vilko Novak, Melita Pivec-Stele, Karel Prijatelj, Fran Ramovš, Janko Šlebinger, Josip Wester idr.). Objavljenih je bilo tudi večje število statističnih pregledov in analiz (Melita Pivec-Stele) ter seznamov oziroma katalogov posameznih knjižnic.

IV

Na podlagi smernic o povojni izgradnji javnega knjižničarstva v Sloveniji, ki so bile začrtane oktobra 1944 na osvobojenem ozemlju, so bile jeseni 1945 in spomladi 1946 izdane prve slovenske republiške uredbe o ljudskih knjižnicah, o okrožnih študijskih knjižnicah in o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Za ljudske knjižnice je bilo že takrat določeno, da morajo imeti čitalnice in posebne mladinske oddelke, kako naj vsebinsko oblikujejo svoje knjižne fonde, pri svojem strokovnem poslovanju pa vodijo inventarno knjigo, abecedni katalog in seznam knjig, ki jih oprem-

ljajo s knjižnimi listki, katalog izposojevalcev in bralčev konto in redno knjižnično statistiko. Nepoklicni knjižničarji v manjših knjižnicah so obvezno strokovno usposobljeni v krajših ali daljših knjižničarskih tečajih, poklicni knjižničarji v večjih ljudskih knjižnicah pa morajo imeti popolnejšo strokovno izobrazbo, pridobljeno v enoletni knjižničarski šoli oziroma z daljšimi strokovnimi tečaji in državni bibliotekarski strokovni izpit za posamezno izobrazbeno stopnjo. Za študijske knjižnice je bila predpisana popolna profesionalizacija bibliotekarskega strokovnega dela ter da poleg tistih strokovnih postopkov kot ljudske knjižnice vodijo ob imenskem tudi strokovni katalog ter posebne kataloge prirastka, časnikov in revij, dvojnic in knjig v knjižnicah na svojem teritorialnem območju. Pri Narodni in univerzitetni knjižnici pa je bila poleg upravne in strokovne organiziranosti določena predvsem njena bibliotekarska strokovna dejavnost, ki jo opravlja kot splošna znanstvena knjižnica, osrednja univerzitetna knjižnica in slovenska nacionalna knjižnica ter na področju strokovnega vodenja vseh knjižnic v Sloveniji.

Zvezna jugoslovanska zakonodaja je po vojni najprej uredila nadaljnje dostavljanje obveznih izvodov vseh tiskov v Jugoslaviji (1945), kar je bilo pozneje (1960, 1972) izpopolnjeno in samostojno opredeljeno s slovenskimi republiškim predpisi, po katerih so poleg Narodne in univerzitetne knjižnice to pravico dobile tudi okrožne (okrajne) študijske knjižnice oziroma njihove naslednice v Celju, Kopru, Kranju, Mariboru, Murski Soboti, Novi Gorici, Novem mestu, Ptuj, Ravnah in slovenski zamejski študijski knjižnici v Celovcu in Trstu. Z zveznim predpisom je bil leta 1957 prvič določen enakopravni položaj bibliotekarske stroke in njenih delavcev med družbenimi javnimi službami, medtem ko pripravljajoči se splošni jugoslovanski zakon o knjižnicah, zaradi prenašanja zakonodajnih pristojnosti s federacije na republike, ni bil sprejet.

Leta 1961 je bil sprejet prvi slovenski splošni zakon o knjižnicah (noveliziran 1965), ki je določil naloge knjižnic kot javnih kulturno-prosvetnih ustanov in pogoje za njihovo ustanavljanje, uvedel institucijo matičnih knjižnic za organizirano vodenje in strokovno pospeševanje knjižničarstva in bibliotekarske stroke ter postavil zahtevo po strokovni usposobljenosti za knjižničarsko delo. Posebna pravilnika (1962) sta uredila vodenje registra knjižnic in medknjižnično izposojanje v Sloveniji. Narodna in univerzitetna knjižnica je kot republiška matična knjižnica organizirala centralni katalog tuje literature (1961), izdajala navodila in pomagala pri organizacijskem in strokovnem urejanju vseh vrst knjižnic (ljudskih, mladinskih, študijskih, šolskih, visokošolskih, specialnih), zlasti

občinskih matičnih knjižnic, za njihovo vključevanje v republiško omrežje javnega knjižničarstva, od leta 1945 vodi tekočo slovensko nacionalno bibliografijo in od leta 1968 opravlja centralizirano katalogizacijo in klasifikacijo slovenskih tiskov.

V letu 1971 je bila v skupščini SR Slovenije sprejeta koncepcija nadaljnjega razvoja knjižničarstva v Sloveniji, ki uvaja enovite splošnoizobraževalne knjižnice, povezane v občinski, regionalni in republiški knjižnični sistem, osnovne bibliotekarske strokovne normative za poslovanje splošnoizobraževalnih knjižnic, modernizacijo delovanja šolskih in visokošolskih knjižnic, popolno strokovnost knjižničarskih opravil in koordinacijo njihovega poslovanja. Na podlagi mednarodnih standardov so bili v letih 1970—1972 uveljavljeni skupni jugoslovanski bibliotekarski standardi za prostore, opremo in strokovno poslovanje vseh vrst knjižnic. Kot naravno nadaljevanje takšnih razvojnih tendenc je bila v organizacijskih predpisih s področij osnovnega, srednjega in visokega šolstva in raziskovalne dejavnosti (1974, 1975, zlasti 1979 in 1980) postopoma uveljavljena sodobna strokovna funkcija šolskih, visokošolskih in specialnih knjižnic. In končno je leta 1982 novi zakon o knjižničarstvu v Sloveniji opredelil sodobno funkcijo bibliotekarske stroke, pri čemer že uveljavljene oblike njene strokovne organiziranosti in dejavnosti razširja na delovna področja vseh modernih oblik nastajanja in sorodnih načinov zbiranja, strokovnega obdelovanja in posredovanja knjižničnega gradiva, opredeljuje posamezne vrste knjižnic, njih delokrog in strokovne pogoje za ustanavljanje, določa povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijski sistem in v strokovne mreže knjižnic z uvedbo funkcije njihovih osrednjih strokovnih knjižnic, dopolnjuje strokovno in operativno opravljanje matičnih dejavnosti na področju bibliotekarstva, opredeljuje mesto in vlogo slovenske narodne knjižnice in uvaja strokovni svet za knjižničarstvo kot skupni družbeni organ za koordinirano delovanje in nadaljnje razvijanje bibliotekarske stroke in knjižničarske dejavnosti na Slovenskem.

Po letu 1945 se je z ustanavljanjem novih knjižnic, z uvajanjem knjižničarske javne službe in z zahtevami po vse večji strokovnosti bibliotekarskega strokovnega dela zaostriло vprašanje strokovnega usposabljanja in izobraževanja knjižničarskih kadrov. V letih 1947 in 1949 sta bila prirejena večmesečna knjižničarska tečaja, v letih 1957/58 in 1963/64 pa je bila organizirana enoletna knjižničarska strokovna šola. Od leta 1951 dalje so uvedeni strokovni izpiti za kvalifikacije knjižničarski manipulant (nižja izobrazba), knjižničar (srednja), višji knjižničar (višja) in bibliotekar (visoka izobrazba), od leta 1975 pa je mogoče pridobiti s področja

bibliotekarske stroke raziskovalne kvalifikacije bibliotekar specialist, višji bibliotekar specialist in bibliotekarski svetovalec. Od leta 1964 deluje na Pedagoški akademiji v Ljubljani katedra za knjižničarstvo. Poleg krajših splošnih in specialnih potekajo od leta 1971 dalje redni enomesečni izpopolnjevalni tečaji za poklicne knjižničarske delavce.

Razširjanje števila vseh vrst knjižnic, razvijanje bibliotekarskega strokovnega dela in povečevanje števila knjižničarskih delavcev je po letu 1945 terjalo in pogojevalo večje in poglobljeno vključevanje slovenskih knjižničarskih delavcev v razreševanje teoretičnih in praktičnih vprašanj bibliotekarske stroke. Predvsem ob predavanjih v knjižničarskih strokovnih tečajih in šolah, kakor tudi brez povezave z njimi, so nastajala skripta in temeljni priročniki za delo v knjižnicah. Med prvimi so bila izdelana nova, najprej po anglosaksonskem sistemu, pozneje po usklajenih mednarodnih načelih prirejena pravila za katalogizacijo (*Abecedni imenski katalog*, Ljubljana 1947 in 1967, Pavle Kalan s sodelavci). Poleg abecednega stvarnega kataloga (Dušan Ludvik 1947, Leopold Šmalc s sodelavci 1954) je bil 1948 uveden sistematski katalog po mednarodni *Universalni decimalni klasifikaciji*, katere slovenska skrajšana izdaja je bila pozneje publicirana (Ljubljana 1967—1971 in 1982, Vekoslava Ludvik s sodelavci). Izdelana so bila pravila za katalogizacijo muzikalij (Ludvik Zepič 1952), geografskih kart (Valter Bohinec 1953, 1966) in v grafičnih zbirkah (Bogo Pregelj 1953). Objavljena so bila skripta oziroma navodila in priročniki za delo v ljudskih knjižnicah (Bogo Pregelj 1945, 1950, zlasti Mare Šlajpah *Ljudske knjižnice*, Ljubljana 1961, Josip Rijavec 1961) in v specialnih knjižnicah (Vlado Novak s sodelavci 1962, zlasti Mare Šlajpah in sodelavcev *Priročnik za poslovanje specialnih knjižnic*, Ljubljana 1969, Ivo Pintarič 1970), o zgodovini knjige, knjižnic in knjigarstva (Valter Bohinec 1947, 1957, Melita Pivec-Stele 1947, Bogomil Gerlanc 1956, Zvonimir Kulundžić prev. 1967, Branko Berčič 1968, zlasti Jara Dolarja *Spomin človeštva*, Ljubljana 1982), o bibliografiji (Janko Šlebinger 1947, France Dobrovoljc 1950, Janez Logar 1955, 1965 in zlasti *Uvod v bibliografijo*, Ljubljana 1970), o konserviranju in restavriranju knjižničnega gradiva (Alfonz Gspan 1950, 1958), o uporabi knjižničnega gradiva in informacijski službi (Radojka Vrančič 1969), o informatiki in dokumentalistiki (Mihajlov-Giljarevski prev. 1975). Od 1976 se pri katalogizaciji in bibliografski obdelavi knjižničnega gradiva uvaja in uporablja *Mednarodni standardni bibliografski opis* za zaključene publikacije, za tekoče publikacije, za kartografsko gradivo in za neknjižno gradivo (Ljubljana 1975—1983, prev. in prir. Maks Veselko, Tatjana Banič, Metka Vobovnik-Avsenak). Po-

stopoma se v knjižnicah pri bibliotekarskem strokovnem delu uvaja avtomatska obdelava in posredovanje podatkov. Tako si bibliotekarsko strokovno delo na Slovenskem prizadeva delovati in razvijati se čim skladneje s sodobnimi spoznanji in dosežki bibliotekarske stroke po svetu.

Poleg teh temeljnih del slovenske bibliotekarske literature je bilo izdanih večje število samostojnih publikacij o posameznih knjižnicah, njihovih zbornikov, katalogov določenega knjižničnega gradiva in centralnih katalogov, izhaja tekoča mesečna in letna *Slovenska bibliografija* (I, 1945—1947 isl.), bibliotekarski strokovni časopis *Knjižnica* (I, 1954 isl.) in razni tematski strokovni zborniki. V teh in drugih publikacijah so bili objavljeni številni strokovni članki, razprave in raziskave, ki segajo na najrazličnejša področja bibliotekarske stroke in delovanja knjižničarstva, kot so: družbena funkcija in naloge knjižnic, psihologija in sociologija knjižničarstva, organizacijska in strokovna problematika splošnoizobraževalnih knjižnic, potujočih knjižnic in bibliobusov, mladinskih knjižnic, šolskih knjižnic, visokošolskih knjižnic v Ljubljani in Mariboru, specialnih knjižnic in knjižnic narodnostnih skupnosti v Sloveniji, problematika Narodne in univerzitetne knjižnice, razvoj in stanje knjižnic v Sloveniji, slovenskem zamejstvu, Jugoslaviji in na tujem, delovanje knjižničarske strokovne organizacije v Sloveniji, Jugoslaviji in mednarodne organizacije, knjižničarska zakonodaja, problematika obveznih izvodov, bibliotekarski strokovni standardi, bibliotekarska terminologija, nabava, oblikovanje in dopolnjevanje knjižničnih fondov, katalogizacija, klasifikacija, bibliografija, avtomatska obdelava podatkov, dokumentacijska in informacijska dejavnost, dostopnost in uporaba knjižničnega gradiva, medknjižnična izposoja, razstave knjižničnega gradiva, odnos do knjige in bralna kultura, knjižničarska statistika in statistika o knjižnicah, sodelovanje med knjižnicami, periodični tisk v knjižnicah, specialne zbirke knjižničnega gradiva, srednjeveški rokopisi in rokopisne zbirke, inkunabule v Sloveniji, redke in dragocene knjige, zaščita knjižničnega gradiva, spomeniškovarstvena dejavnost na področju knjižničarstva, strokovno izobraževanje in položaj knjižničarskih delavcev, raziskovalno in znanstveno delo v bibliotekarstvu, zgodovina knjige, knjižnic in knjižničarstva, odnos med knjižnicami in založništvom, delo pomembnih slovenskih knjižničarskih delavcev, vloga knjižnic v slovenskem kulturnem razvoju in družbenem dogajanju, spremljanje in ocenjevanje slovenske, ostale jugoslovanske in tuje bibliotekarske strokovne literature in podobna tematska področja. Bibliotekarska stroka je organizacijsko in dejavno vključena v

raziskovalne programe republiške kulturne skupnosti in posebne raziskovalne skupnosti za družbene dejavnosti.

Nekdaj maloštevilni slovenski knjižničarji so bili pred letom 1918 včlanjeni v Avstrijskem bibliotekarskem društvu, leta 1931 pa je bilo ustanovljeno Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev s sekcijo v Ljubljani. Po drugi svetovni vojni je bilo decembra 1947 ustanovljeno Društvo bibliotekarjev Slovenije, ki se je leta 1949 z drugimi jugoslovanskimi bibliotekarskimi društvi povezalo v Zvezo društev bibliotekarjev Jugoslavije. Slovensko društvo je delovalo s strokovnimi komisijami in pokrajinskimi podružnicami, ki so se od leta 1969 preoblikovale v samostojna bibliotekarska društva (Ljubljana, Primorsko, Gorenjsko, Dolenjsko, Celje, Koroško, Maribor, Pomurje), a so nadalje povezana v Zvezi društev bibliotekarjev Slovenije, ki je od leta 1976 član Mednarodne federacije bibliotekarskih združenj in inštitucij. Društvo prireja bibliotekarska strokovna zborovanja, izdaja slovenski bibliotekarski strokovni časopis in priložnostne strokovne publikacije.

OPOMBE

Nova izdaja 1. knjige *Enciklopedije Jugoslavije* (Zagreb 1980 hrv., Zagreb 1983 slov.) vsebuje v okviru gesla *Biblioteke* tudi besedilo o knjižnicah v SR Sloveniji. Po prvotnem programu bi besedilo moralo poleg zgodovinskega pregleda o razvoju slovenskih knjižnic vsebovati še drugi del s pregledom razvoja bibliotekarske stroke na Slovenskem (prim. EJ I, Zagreb 1955). Zaradi preslabe usklajenosti pri delovanju področnega uredništva v centralni redakciji EJ v Zagrebu je prišlo do zelo raznoliko oblikovanih besedil o knjižnicah v posameznih republikah in avtonomnih pokrajinah /Jugoslavije in do izpada tega dela slovenskega prispevka. Sedaj je v deloma dopolnjeni obliki tu objavljen kot dopolnitev avtorjevega prispevka v EJ.

Bodi na tem mestu tudi povedano, da kljub ponovnim avtorjevim opozorilom ob korekturah nove hrvaške in slovenske izdaje EJ I, ni bila popravljena napaka, ki je nastala ob prevajanju oziroma prepisovanju izvirnega slovenskega besedila za podgeslo o knjižnicah v SR Sloveniji in je zato izpadla na str. 666, 1 kolona; vrsta 7 hrvaške izdaje in na str. 683, 1. kolona, vrsta 20 slovenske izdaje za letnico ok. 1170 navedba: in Bistri (1260), ...

Osnovna literatura k tu obravnavanemu vprašanju je navedena v EJ I, Zagreb 1955, str. 541 in 542 oziroma v slovenski izdaji EJ I, Zagreb 1983, str. 686—687 in v publikaciji B. Pleničar, Slovenska bibliotekarska bibliografija 1945—1980, Ljubljana 1983. Za obdobje do leta 1918 prim. še F. Grassauer, Handbuch für österreichische Universitäts- und Studien-Bibliotheken sowie für Volks-, Mittelschul- und Bezirks-Lehrerbiblio-

theken, Wien 1883; za predpise s področja bibliotekarstva od leta 1945 dalje prim. Uradni list DFJ, FLRJ oz. SFRJ in Uradni list LRS oz. SRS; za jugoslovanske standarde s področja bibliotekarstva prim. zbornike Peta (Šesta, Sedma) skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, Beograd 1974 (1976, 1979).